İSMAİL GASPIRALI (1851-1914)

Betül BAYER*

Türk dünyasının büyük düşünce adamlarından ve reformistlerinden biri olan Gaspıralı İsmail Bey, Kırım Harbi (1853-1856) bütün şiddetiyle devam ederken, Bahçesaray'a iki saat mesafedeki Avcıköy'de dünyaya geldi. Babasının doğduğu köye nispetle Gaspirinski (Gaspıralı) lâkabını alan İsmail Bey'in çocukluğu, Kırım Türk kültürünün beşiği olan Bahçesaray'da geçmiş ve bu şehir, onun ruhunda, sokakları, camileri, evleri ve özellikle Hansarayı ile silinmez İzler bırakmıştır.

Henüz on yaşındayken Akmescit lisesine gönderilen İsmail, orada İki sene kaldıktan sonra Varonej şehrindeki askerî okula nakledildi. Daha sonra Moskova Askerî İdadisi'ne gitti. Gaspıralı bu dönemde en çok etkisinde kaldığı olay Rusların özellikle Türk karşıtlığından beslenen Panslavizm politikalarıdır. Genç İsmail buna karşı tepki koymak istemektedir. Bu yüzden okuldan ayrılıp Zincirli Medresesi'nde Rusça öğretmeni olarak göreve başladı. Bir buçuk yıl kadar süren bu görevi sırasında, çok fazla okuyarak Rus edebiyatı ve fikir akımları hakkında esaslı bilgiler edinen İsmail Bey, bir yandan da Rus basınını takip ederek politik gelişmeleri ve Rusya'nın içte dışta izlediği politikayı daha İyi kavramaya çalıştı. İleride kafasını çok meşgul edecek olan "sosyalizm" hakkında da hayatının bu döneminde epeyce bilgi edindi.

Gaspıralı, o zamana kadar kafasında teşekkül eden " yenilikçi fikirlerini" ilk olarak Zincirli Medresesi'nde uygulamaya çalıştı, talebelerine, asıl görevi dışında "usul-ü cedit" (yeni metod)' le Türkçe dersleri verdiği gibi, medreselerde uygulanan "skolâstik" eğitim tarzını da eleştirmeye başladı. Fakat bu metot ilk başlarda tepkiyle karşılandı. Gaspralı'nın en büyük hedeflerinden biri İstanbul'a gitmekti. İstanbul'a giderek zabit olmayı istiyor fakat yarıda bıraktığı eğitimin buna engel olacağını düşünüyordu. Bu sebepten dolayı da 1871 yılında Paris'e giderek yarıda kalan eğitimini tamamladı. Gaspıralı, 1874 sonlarına kadar Paris'te kaldı. İsmail Bey, Paris'ten İstanbul'a gitmiş fakat bir türlü ideali olan memuriyeti yapma fırsatı bulamamıştı. Yazarlık hayatı da bu dönemde başladı. Zabitlik hayalinin gerçekleşemeyeceğini anlayınca, 1875 kışında Kırım'a dönen Gaspıralı, 1878'de Bahçesaray belediye başkanlığına seçilinceye kadar başka hiç bir işle uğraşmadı, sadece okudu ve milletinin hayatını inceledi. Gaspıralı İsmail Bey, 1878 yılında Bahçesaray belediye başkanlığına seçildi; bu görev sayesinde düşündüğü bazı yenilikleri gerçekleştirebileceğini zannediyordu, ne var ki önüne yine bazı engeller çıktı. Belediye başkanı olarak görevlerini yerine getirmeye çalışırken, asıl görevini da hiç unutmayan Gaspıralı, 1879 yılında, bir gazete çıkarmak için Rus hükümetine müracaat ettiyse de, bu müracaatı reddedildi. Fakat o, mutlaka yayın yoluyla milletine hizmet etmek istiyordu.

1881 yılında, "Genç Molla" müstear adı ile ileride kitap olarak da yayınlanacak olan "Russkoe Musulmanstovo" (Rusya Müslümanları) başlıklı makalelerini yazarak Akmescit'te çıkan "Tavrida" gazetesinde yayınladı ve izin alamamasına rağmen, gazete çıkarma fikrinden asla vazgeçmedi. Bunun için, zemin yoklamak amacıyla, 1881 yılından başlayarak "Tonguç", "Ay", "Güneş", "Yıldız", "Mir'at-i Cedid" gibi çeşitli adlarla küçük risaleler yayınlamaya başladı. Ne var ki, Rus sansürü, bu risalelerin yayınını, adlan başka olsa da gazete hüviyeti taşıdıkları gerekçesiyle çok geçmeden yasakladı.

* Trakya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Birinci Sınıf Öğrencisi

Gaspıralı, bir gazete çıkarabilmek için tam dört yıl mücadele verdi ve nihayet 1883 yılında, Türkçe kısmı aynen Rusçaya da tercüme edilmek şartıyla "Tercüman-ı Ahval-i Zaman"ı yayınlama iznini aldı. Adını Şinasi'nin İstanbul'da çıkardığı "Tercüman-ı Ahval ’dan alan bu gazetenin Rusça adı da "Perevotcik" olacaktı.ilk nüsha 10 Nisan 1883'te çıkarıldı. Tercüman, Rusya'da çıkan ilk Türk gazetesi değildi, ama yaygınlığı ve oynadığı rol bakımından en önemlisiydi. 1903 yılına kadar haftalık, 1903-1912 arasında haftada bazen iki, bazen üç defa, Eylül 1912'den sonra da günlük olarak tam 33 yıl yaşadı ve 1916 yılında kapandı. Küçük boyda dört sayfa olarak çıkmaya başlayan Tercüman çok geçmeden, devrin şartlarına ve okuryazarlık oranına göre çok yüksek sayılabilecek tirajlara ulaştı. Kafkasya, Kazan, Sibirya, Türkistan, Çin, hatta İran ve Mısır'da satılan Tercüman'ın büyük başarısı, Gaspıralı'nın sadece Rusya Türklerinin değil, bütün Müslümanların meseleleriyle yakında ilgileniyordu. Bu aynı zamanda dilde birlik fikrinin hayata geçmesi aynı dilin kullanılmasında önemli bir misyon yerine getirilmesi anlamına geliyordu. 1905 bunalımından sonra Kazan'da, Kafkasya'da, Türkistan'da ve Kırım 'da yayınlanan 35'ten fazla gazete ve dergide, çok sayıda hikâye ve romanda "Gaspıralı dili" kullanılmıştır. Tercüman, sadece Kırımda değil Kafkasya'da, Kazan'da, Türkistan'da okunmaya başlamıştır. Bütün Türk-İslam alemini uyandırmaya, ayağa kaldırmaya çalışan Gaspıralı bu konuda şöyle yazmaktadır:

"Sönmüş kalpleri ne ile yandırmalı? Basireti kesmiş perdeleri ne ile kötermeli (kaldırmalı)? Gaflet sahrasında serilip kalmış koca bir milleti ne ile ayağa turguzmalı (kaldırmalı)?".

Gaspıralı İsmail Bey'in büyük ideali; bütün Türklerin her sahada birleşmesini, büyük bir kitle ve kuvvet meydana getirmesini sağlamaktır. Bu uğurda çalışmalarını sürdüren Gaspıralı'nın, Türk dünyasının birleşmesi için ortaya attığı "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" şiarı hiçbir zaman önemini yitirmemiştir. Gaspıralı o dönemde, Kırım'dan göçlere de şiddetle karşı çıkmış, bu konuda Tercüman da şunları yazmıştır: "Bineceğiniz gemiler, Karadeniz'in coşkun merhametsiz dalgalarını zor aşacaktır. Karşılaşacağınız hastalıklar ve zorluklara, bulacağınız çareler ehemmiyetsiz kalacaktır. Gideceğiniz yerlerin tabiat ve iklim şartları başka olacaktır. Oralarda ki hazırlıklar kifayetsiz kalacaktır. Aziz kardeşler! Satmak kolay, almak zordur. Gitmek kolay, dönmek zordur. Yıkılmak kolay, kalkmak zordur."

Gaspıralı İsmail Bey, 11 Eylül 1914 Cuma günü Bahçesaray’da vefat etti. Ertesi gün muhteşem bir cenaze töreniyle, Mengligiray Han türbesi civarında toprağa verilen büyük ülkücünün ölümü, bütün İslâm dünyasında çok büyük bir teessür uyandırdı.

İsmail Gaspıralı diyorki:

"Millete hizmet etmek istiyorsan, elinden gelen işle başla"